

Mirza Kušljugić
Damir Miljević
Ognjen Marković
Vjekoslav Domljan
RESET- Centar za održivu energetska tranziciju
Sarajevo, oktobar 2020.

EU GREEN DEAL – ZADNJA PRILIKA ZA ODRŽIV I INKLUZIVAN RAZVOJ ENERGETSKOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI

Uvod

Evropska unija (EU) se opredjelila za radikalni zaokret u energetske sektoru u pogledu smanjenja emisije ugljen dioksida (CO₂). Energetskom politikom, usvajanjem Evropskog zelenog plana (eng. *EU Green Deal*) i tome prilagođenim zakonskim mehanizmima, određen je cilj potpune dekarbonizacije energetske sektora do 2050. godine, odnosno, po najnovijim stavovima, redukcije emisije gasova stakleničke bašte (eng. greenhouse gases - GHG) do 2030. godine od najmanje 55 % u odnosu na referentnu 1990. godinu. Prevedeno na jednostavan jezik, ovo za elektroenergetski sektor (EES) znači radikalno smanjenje korištenja fosilnih goriva i gašenje elektrana za proizvodnju električne energije iz tih goriva do 2030. godina, odnosno potpuni prestanak proizvodnje iz termoelektrana (TE) na uglj i prirodni gas najkasnije do 2050. godine.

Opredjeljujući se za ovu politiku EU očekuje da zemlje Energetske zajednice – EnZ (kojoj pripada i Bosna i Hercegovina - BiH), a posebno one koje su se opredjelile za buduće članstvo u EU, usvoje i implementiraju ovu politiku^{1,2}.

EU je spremna finansijski podržati politiku dekarbonizacije i to ne samo u zemljama članicama EU nego i u drugim zemljama sa posebnim fokusom na zemlje zapadnog Balkana (ZB)³. Ova podrška, međutim, zavisi, kada je u pitanju energetske sektora, od ispunjavanja obaveza svake države pojedinačno u pogledu dekarbonizacije sektora i ispunjavanja obaveza koje je zemlja preuzela ratificiranjem Ugovora o uspostavljanju Energetske zajednice (eng. Energy Community Treaty). Važno je naglasiti da EU planira u narednom periodu imati selektivan pristup u pogledu podrške zemljama ZB u zavisnosti od ozbiljnosti kojom svaka zemlja pristupa ispunjenju svojih obaveza. Ovo, pored ostalog, znači za BiH da će ukoliko želi da učestvuje u programu EU Green Deal-a konačno morati uspostaviti organizovano tržište električnom energijom i prirodnim gasom, urediti sektor prirodnog gasa, funkcionalno razdvojiti energetske kompanije, urediti oblast kvalitete nafte i naftnih derivata, i druge aspekte liberalizacije energetske sektora na koje se obavezala na osnovu članstva u EnZ.

Već na prvi pogled je očigledno da naprijed navedeni zahtjevi predstavljaju veliki ekonomski, politički, tehnički i socijalni izazov za BiH. Međutim, dekarbonizacija predstavlja i razvojnu priliku. ***Priključivanjem realizaciji Evropskog zelenog plana BiH može da izgradi moderan, konkurentan, okolinski i klimatski održiv energetske sistem što je preduslov i za privlačenje direktnih stranih investicija, pogotovo u industrijsku proizvodnju koja je namijenjena izvozu u EU.*** Za to su

---

¹KOMUNIKACIJA KOMISIJE EVROPSKOM PARLAMENTU, EVROPSKOM VIJEĆU, VIJEĆU, EVROPSKOM EKONOMSKOM I SOCIJALNOM ODBORU I ODBORU REGIJA, Brisel, decembar 2019.

<https://ec.europa.eu/transparency/reqdoc/rep/1/2019/HR/COM-2019-218-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>)

² Press remarks by President von der Leyen on the occasion of the adoption of the European Climate Law: "...I am also convinced that the Climate Law will inspire many of our partners to raise their own ambition, as we move towards the COP26 in Glasgow later this year. However, if some do slip behind with their Paris Agreement goals, we are also ready to protect our European industry from the risk of carbon leakage. That is why we have launched work today – including a public consultation – on a Carbon Border Adjustment Mechanism. It will make sure that there is for our European industry a level playing field. This is necessary for them to engage in this transition. We will of course design this Mechanism with stakeholders – in Europe and beyond – in a very inclusive and a very transparent manner....." Brisel, mart 2020-g.

³ P9_TA-PROV(2020)0168: Western Balkans, following the 2020 summit European Parliament recommendation of 19 June 2020 to the Council, the Commission and the Vice-President of the Commission / High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy on the Western Balkans, following the 2020 summit (2019/2210(INI))

potrebne odlučne i brze političke odluke, definisanje dugoročne vizije i planova energetske tranzicije i postizanje društvenog konsenzusa (dogovora) o transformaciji postojećeg konvencionalnog modela energetike prema modernom modelu baziranom na održivom (zelenom) razvoju.

Energetski sektor (energetika) predstavlja jednu od najvažnijih privrednih grana u BiH. Koncept današnje energetike BiH je zasnovan na konvencionalnoj ekonomskoj paradigmi iz 70. godina prošlog vijeka, koju karakterišu **energijski intenzivna i neefikasna upotreba energije iz fosilnih goriva**, posebno u sektorima električne energije i transporta. U proizvodnji električne energije BiH se značajno oslanja na termoelektrane koje koriste lokalni ugalj. **Energetski sektor je veliki zagađivač zraka, vode i tla na lokalnom i regionalnom nivou, te ugrožava okolinu i zdravlje ljudi.** Energetski sektor ima i dominantan uticaj na emisije stakleničkih gasova sa preko 70% učešća u ukupnim emisijama. Konvencionalni koncept EES, koji ekonomski predstavlja najznačajniji dio energetike u BiH, obezbijedio je u proteklom periodu sigurno snabdijevanje električnom energijom industrije i domaćinstava kao i izvoz električne energije. Međutim, EES je poslovao u netržišnim uslovima te ga karakteriše visok nivo subvencija (kako na strani potrošača tako i prema termoenergetskom sektoru, a posebno prema rudnicima uglja), što ugrožava njegovo održivo poslovanje i sposobnost za dalji razvoj. **Pošto BiH ima ekonomski isplative potencijale obnovljive energije (hidroenergija, energija vjetra i biomase, sunčeva energija, ...)⁴ budući razvoj proizvodnog portfolija u EES je opravdano zasnovati na obnovljivim izvorima energije (OIE). Pored OIE elektrifikacija sektora grijanja i transporta i općenito povećanje energetske efikasnosti treba da čine okosnicu procesa održive energetske tranzicije u BiH u narednim desetljećima.**

Transformacija energetske grane, a posebno EES, je započela pristupanjem BiH i zemalja regiona Jugoistočne Evrope Ugovoru o osnivanju Energetske zajednice u 2006. godini. Ovim Ugovorom zemlje članice su se obavezale da će postepeno preuzimati dijelove pravne stečevine (*acquis*) EU, tako što će u domaće zakonodavstvo transponovati zahtjeve i pravila odgovarajućih direktiva i uredbi EU u oblastima: **sigurnosti snabdijevanja, konkurencije, zaštite okoline, energetske infrastrukture, energetske efikasnosti i korištenja energije iz obnovljivih izvora.** Na osnovu Ugovora o EnZ zemlje regiona su se pridružile evropskom tržištu umreženih energenata – električne energije i prirodnog gasa. **Stoga trendovi razvoja u energetici EU predstavljaju strateški okvir za definisanje energetske politike u zemljama članicama EnZ i u BiH.**

Nakon globalne ekonomske krize iz 2008/2009. godine okolnosti (globalni ekonomski i tehnološki trendovi) u svijetu, u EU i u regionu zapadnog Balkana (region ZB) su se dramatično promijenile, što zahtijeva osmišljavanje **nove razvojne paradigme bazirane na sistemskom pristupu održivom razvoju.** Posebno je dramatična brzina tehnoloških promjena koje uglavnom prevazilaze sposobnosti institucija i društva da im se prilagođavaju. U 21. vijeku razvoj svake države će zavisi od njene sposobnosti da odgovori i da se prilagodi novim trendovima, neizvjesnostima promjena i izazovima koje one nose. Na globalnom nivou odgovor međunarodne zajednice na ove izazove predstavlja usvajanje **UN Agende 2030 (u 2015. godini) sa ciljevima održivog razvoja.** Izuzetno značajne promjene u narednom periodu se očekuju u energetske grani. **Budući razvoj energetike će se posebno morati usaglašavati sa zahtjevima za ublažavanje klimatskih promjena.** Koordinacija međunarodnih aktivnosti usmjerenih na ograničavanje globalnog zagrijavanja će se provoditi na osnovu Pariškog sporazuma o klimi (koji je ratifikovan 2016. godine). Sve države regiona ZB pa i BiH su potpisnice Pariškog sporazuma. Transformacija energetske grane, koja će se u narednim decenijama provoditi u cilju dekarbonizacije, naziva se **energetska tranzicija.**

Potpisivanjem Ugovora o Energetskoj zajednici, UN Agende 2030 i Pariškog sporazuma kao i na osnovu ostalih ugovora i sporazuma (npr. Ugovor o Energetskoj povelji, Protokol iz Kyota) zemlje regiona su iskazale opredjeljenje za održivi razvoj energetske grane. **Uz ciljano povećanje efikasnosti sektora i korištenja OIE može se postići paralelna konvergencija preuzetim obavezama prema pomenutim sporazumima i politikama EU, te pozicionirati energetika kao motor stabilnosti i održivog razvoja ekonomije.** Sekundarni efekti dovest će do rasta održivog zapošljavanja, smanjenja javnog duga i povećanja konkurentnosti sektora. **Stoga energetsku**

---

⁴ <https://www.irena.org/publications/2020/Oct/Renewable-Energy-Prospects-for-Central-and-South-Eastern-Europe-Energy-Connectivity-CESEC>

tranziciju treba posmatrati kao razvojnu priliku, a ne samo kao obavezu preuzetu međunarodnim sporazimima.

Proces dekarbonizacije energetike, koji je potrebno realizovati do 2050. godine, treba hitno planirati i njegovu realizaciju sistematski započeti već u narednoj godini. Pošto energetska tranzicija uzrokuje i negativne socijalne posljedice po pojedine društvene grupe (u BiH posebno uslijed očekivanog smanjenja proizvodnje i korištenja uglja) potrebno je planirati i realizovati programe **pravične tranzicije**, koja uključuje i ekonomsko restrukturiranje regiona koji značajno zavise od fosilnih goriva (u BiH regionu čija ekonomija se uglavnom oslanja na eksploataciju uglja).

Za energetska tranziciju često se koristi termin „zeleni rast“ ili „zelena ekonomija“. U biti ovaj proces podrazumjeva radikalnu transformaciju energetika koja je zasnovana na **dekarbonizaciji, decentralizaciji i digitalizaciji**. Inkluzivna energetska tranzicija vodi i ka **demokratizaciji** sektora odnosno uključivanju potrošača kao ključnih aktera na energijskim tržištima. Energetska tranzicija, koja se često opisuje kao 4D-tranzicija, čini ključni stub **četvrte industrijske revolucije** (koja se još naziva Industrija 4.0).

EU Green Deal - evropski sporazum / plan za održivi razvoj

U Evropskom sporazumu za održivi razvoj nazvanom Zeleni plan (Green Deal)⁵ za EU i njezine građane Evropska Komisija potvrđuje svoju predanost da se suoči s izazovima u području klime i okoliša u 21. vijeku, što se smatra glavnim zadatkom ove generacije. EU Green Deal pruža rješenja za održiv i inkluzivan razvoj. **To je nova strategija razvoja kojom se EU nastoji transformisati u pravedno i prosperitetno društvo sa modernom, resursno efikasnom i konkurentnom ekonomijom u kojoj 2050. godine neće biti neto emisija stakleničkih gasova i u kojem ekonomski rast nije povezan s upotrebom energije i resursa.** Ova tranzicija mora biti pravedna i inkluzivna i na prvom mjestu moraju biti ljudi te treba obratiti pažnju na regije, industrije i radnike koji će se suočiti s najvećim izazovima. Za realizaciju EU Green Deal-a potreban je novi društveni dogovor kako bi se sve grupe građana približile nacionalnim, regionalnim i lokalnim tijelima, civilnom društvu te industriji.

Namjera EU je da promiviše politike EU Green Deal-a i na međunarodnom planu, a posebno u bliskom okruženju. Tako će politike EU Green Deal-a izvjesno uticati i na razvoj energetskog sektor regiona zapadnog Balkana, uključujući i BiH, potičući njegovu transformaciju. Postoji nekoliko razloga za uticaj ovog EU plana na region ZB:

- Energetski sistemi zemalja ZB su već značajno integrisani sa sistemima EU (prvenstveno preko djelovanja Energetske zajednice);
- U regionu se nalaze termoelektrane na uglj koji su najveći zagađivači okoline u Evropi;
- Region ZB ima značajne potencijale OIE sa kojima može da doprinese smanjenju GHG u Evropi, posebno emisija ugljikovog dioksida (CO₂);
- OIE u regionu, a posebno fleksibilne hidroelektrane (HE), mogu da doprinesu efikasnoj integraciji i balansiranju varijabilne proizvodnje električne energije iz vjetroelektrana (VE) i solarnih elektrana (SE) u Centralnoj i Jugoistočnoj Evropi, koje će u 2040. godini činiti okosnicu proizvodnje električne energije u zemljama EU;
- Ne učestvovanje zemalja regiona u EU Green Deal-u će za posljedicu imati pojavu neusklađenosti mehanizama za plaćanje troškova uslijed emisija CO₂ što će uzrokovati uvođenje mjera zaštite tržišta EU od uvoza energijski intenzivnih proizvoda, uključujući i električnu energiju.

Uključivanje u EU Green Deal omogućava zemljama regiona realizaciju potrebnih investicija u održive energetske kapacitete. Međunarodne finansijske institucije kao što su Evropska investiciona banka, Evropska banka za obnovu i razvoj i Svjetska banka kao i mnoge nacionalne finansijske institucije imaju u svom portfoliju planirana značajna sredstva za podršku energetske

---

⁵ https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/european-green-deal-communication_en.pdf.

tranziciji u zemljama ZB-a. Namjera EU je da preko „zelenog plana za ZB“ (Green Agenda for the Western Balkans) integriše zemlje regiona u proces energetske tranzicije. **Nedavna istraživanja⁶ ukazuju da kreatori politika i eksperti u regionu očekuju da će pored tržišnih faktora ključni pokretač energetske tranzicije u BiH biti aktivna energetska i klimatska politika evropskih institucija prema regionu zapadnog Balkana, posebno u procesu pridruživanja EU.**

Podrška implementaciji Green Deal-a zemljama ZB-a je nedvosmislena od strane EU ali uz jasno obavezivanje procesu dekarbonizacije energetskog sektora. Kao prvi korak, od zemalja ZB-a se očekuje da donesu i implementiraju Nacionalni energetska i klimatski plan (eng. National Energy and Climate Plan - NECP), dovoljno ambiciozan da pokazuje prema EU Green Deal „zrcalno“ opredjeljenje ka dekarbonizaciji sektora (ali i drugim preuzetim obavezama prema EnZ).

Evidentno je da će EU prema zemljama ZB-a primijeniti metod „mrkve-i štapa“. Naime, zemlje koje se opredjele dekarbonizaciji dobiće značajnu pomoć za sprovođenje energetske tranzicije dok će one druge biti izložene određenim mjerama koje prije svega imaju za cilj zaštititi klimatsku politiku EU i njen energetska sektor i privredu od neloyalne konkurencije. Karakterističan primjer jedne od mjera je uvođenje tzv. „**Carbon Border Adjustment Mechanism - CBA**“⁷ koji se planira uvesti polovinom 2021. godine. Naime, izvoz električne energije iz ne-EU zemalja koje ne primjenjuju tzv. ETS mehanizam (šema ograničavanja i trgovanja emisijama CO₂) u EU zemlje će biti „opterećen“ dodatnom taksom (CBA) koja će se nadograđivati na izvozu cijenu električne energije iz ne-EU zemalja. Ova uvozna taksa će puniti fondove zemalja uvoznika električne energije i koristiće se za različite svrhe (energetska efikasnost, socijalne potrebe, razvoj tehnologija dekarbonizacije,...). Prema nekoliko izrađenih studija na ovu temu, procjenjuje se da bi, na osnovu strukture proizvedene električne energije u BiH i emisije CO₂, izvoz bio opterećen sa dodatnom taksom od 14 EUR/MWh do 17 EUR/MWh. Pod pretpostavkom da je, i uz ovakvu taksu, sva električna energija koja je izvezena u 2019. godini, izvezena i u 2022. godini (očekivana godina početka primjene ovog mehanizma) i to u zemlje u kojima se primjenjuje CBA mehanizam, fondovi zemalja uvoznika električne energije iz BiH bi se povećali za iznos od 52 do 63 miliona EUR. Treba napomenuti da BiH od ovih fondova ne bi imala nikakve koristi. Ove vrijednosti su samo indikativne i predstavljaju procjenu vrijednosti CBA taksi. Precizne računice i uzimanje u obzir strukture proizvodnje proizvodnih kompanija u BiH i količine izvezene energije iz svake proizvodne kompanije, dali bi tačnije procjene. Naravno da se ovdje postavlja pitanje koliko bi električna energija iz BiH (pojedinih kompanija) tada bila konkurentna na EU tržištima. Od kretanja cijena električne energije na tržištu u regionu zavisilo bi i koju bi cijenu mogao postići izvoznik iz BiH te kako bi to uticalo i na poslovanje tog izvoznika i posljedično na cijenu električne energije za domaće kupce.

Važno je navesti da uvođenje CBA mehanizma nije predviđeno samo za izvoz električne energije nego i za izvezene robe za čiju se proizvodnju koristi električna energija proizvedena iz fosilnih goriva. Ovdje treba navesti da je ukupna vrijednost izvoza iz BiH u 2019. godini bila 11.869.563.000 KM od čega je izvoz u EU bio 72%. Dakle, za pretpostaviti je da će se CBA mehanizam primjenjivati na robu vrijednu preko 7 milijardi KM (pretpostavljajući da izvoz u 2022. godini neće biti manji od izvoza u 2019.).

Alternativa uvođenju CBA mehanizma je uvođenje ETS mehanizma (što EU potiče) po kojem se za svaku emitovanu tonu CO₂ kupuje ili dobije (ili oboje) dozvola. Kao ilustracija primjene ETS mehanizma interesantan je model primjenjen u Crnoj Gori⁸ koji, kada se primjeni analogno na BiH (na bilans iz 2019. godine), daje ove iznose:

- Količina besplatnih emisija bi bila cca 4 miliona tCO₂ (i smanjivala bi se na godišnjem nivou);
- Količina koja bi se kupovala bi bila cca 6,5 miliona tCO₂;

⁶ Rezultati istraživanja projekta REPCONS, koji su u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji u periodu 2019-2020. godine realizovali think-tank organizacije u oblasti klimatskih i energetskih politika iz regiona, uz finansijsku podršku European Climate Foundation.

⁷ Vidjeti footnote 2.

⁸ Republika Crna Gora je 8 februara 2020 godine donijela: UREDBU O AKTIVNOSTIMA ODNOSNO DJELATNOSTIMA KOJE EMITUJU GASOVE SA EFEKTOM STAKLENE BAŠTE ZA KOJE SE IZDAJE DOZVOLA ZA EMISIJU GASOVA SA EFEKTOM STAKLENE BAŠTE

- Ako je cijena emisije 24 EUR/ tCO₂, tada bi se u fond „ETS“ „skupilo“ 156 miliona EUR u prvoj godini primjene.

Ovo bi, u prosjeku, značilo povećanje cijene proizvodnje električne energije za cca 10 EUR/MWh. Naravno da ova računica služi kao ilustracija dok bi tačna računica uzela u obzir strukturu proizvedene električne energije tj. odnos električne energije proizvedene iz obnovljivih izvora prema onoj proizvedenoj iz fosilnih goriva. Takva računica bi pokazala da svi proizvođači električne energije u BiH nemaju istu poziciju kada je u pitanju plaćanje za emisije unutar ETS-a kao i njegov uticaj na cijene električne energije za krajnje potrošače u BiH i za izvoz. Treba naglasiti da bi uvođenje ETS mehanizma uticalo i na dalji razvoj tržišta električne energije i poziciju proizvođača električne energije iz BiH na domaćem i regionalnom tržištu. Ne smije se, međutim, izgubiti iz vida činjenica da prikupljena sredstva iz prodaje dozvola kreiraju značajan fond koji se može koristiti za više namjena od kojih se ovdje spominju samo neke:

- podrška izgradnji novih proizvodnih kapaciteta na obnovljive izvore;
- poticanje primjena mjera energetske efikasnosti;
- implementacija socijalnih programa;
- implementacija programa zbrinjavanja zaposlenih koji su su ostali bez posla kroz proces dekarbonizacije (npr. restrukturiranje rudarskih regiona);
- uvođenje digitalne tehnologije u EES itd.

EU Green Deal – zadnja prilika za održivi i inkluzivni razvoj energetskog sektora u BiH

Posljedice pandemije korona virusa na ekonomiju BiH biće izuzetno teške u prvom redu zbog tri ključna faktora:

- smanjenja tražnje (potrošnje) na domaćem tržištu;
- smanjenja tražnje za proizvodima iz BiH na inostranom tržištu, i
- smanjenja deviznog priliva po osnovu doznaka iz inostranstva i smanjenja potrošnje dijaspore u BiH.

Mjere koje vlasti u BiH poduzimaju na sanaciji posljedica pandemije po ekonomiju i standard građana su paušalne, po obimu i obuhvatu nedovoljne i ne daju osnove za optimizam da će se nakon pandemije obezbjediti uslovi za novi ciklus rasta i razvoja. ***Stoga aktivan pristup i učešće BiH u mjerama i aktivnostima EU Green Deal-a, kao i njegovo pravilno razumijevanje i prihvatanje postulata na kojima počiva, predstavlja jedinu realnu šansu da BiH u relativno kratkom roku sanira posljedice pandemije i obezbjedi neophodne uslove za dugoročan održiv i inkluzivan razvoj.***

Koliki značaj EU pridaje prihvatanju i provođenju politika EU Green Deal-a u zemljama susjedima EU najbolje govore i Preporuke Evropskog parlamenta iz juna ove godine⁹.

U Preporukama Evropski parlament, pored ostalog, traži od Vijeća Evrope i Evropske komisije:

- a) Da podrže evropsku perspektivu zemalja Zapadnog Balkana i poboljšaju proces pristupanja uz garancije da se njime jačaju temeljne vrijednosti i vladavina prava te da će on dovesti do ***održive*** demokratske, ***privredne i ekološke transformacije i socijalne konvergencije***, kao i da se njime osiguraju dobrosusjedski odnosi i regionalna saradnja kao ključni elementi proširenja i procesa stabilizacije i pridruživanja te uz garancije da se proširenje Unije nastavi uporedo s raspravama o budućnosti Evrope i unutarnjom reformom EU-a;
- b) Da ***povećaju pomoć*** zemljama zapadnog Balkana kako bi poboljšale svoje zakone u području ***okoline, energetske efikasnosti i klime***, osiguravajući pri tome da imaju kapacitete za njihovo provedenje u skladu sa standardima EU i Pariškim sporazumom, uključujući cjelovito i brzo provedenje međunarodnih obaveza u sklopu Ugovora o Energetskoj zajednici s obzirom na cjelokupnu usklađenost i preuzimanje pravne stečevine Unije u području energetike;

⁹ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0168_EN.pdf?fbclid=IwAR22dHHAZnxPVewOHEza-wf4stuWhKTvRXi469HGm-s-RmDHnJxMt9Ytvt0

- c) Da pozovu nadležna tijela da poduzmu hitne mjere za praćenje, **ublažavanje i sprječavanje onečišćenja zraka i vode**; da osiguraju *ex ante* strateške procjene okoline i procjene utjecaja na okolinu kako bi osigurali održiv razvoj hidroenergije i razvoj turizma, koje su usklađene s naporima očuvanja okoliša;
- d) Da **olakšaju regionalnu energetske integraciju**, povećanjem diversifikacije i sigurnosti izvora snabdjevanja i da podupiru poboljšanje povezanosti energetskih infrastruktura i digitalnih mreža;
- e) Da **potiču nužnu energetske tranziciju** prema čistim obnovljivim izvorima energije i **udaljavanje od ugljena i lignita**, što uzrokuje ozbiljne socijalne i zdravstvene rizike za lokalno stanovništvo i susjedne zemlje;
- f) Da se zemlje kandidati za članstvo u EU sa zapadnog Balkana uključe u postupke Evropskog zelenog plana i Fonda za pravednu tranziciju¹⁰;
- g) Da podsjetite da je EU najveći strani ulagač u regiji te da je između 2014. i 2018. u regiju uloženo 12,7 milijardi EUR u direktnim stranim ulaganjima;
- h) Da uspostave **strateški ekonomski i investicijski plan** s ciljem poboljšanja konkurentnosti, pravnog i poslovnog okruženja, položaja malih i srednjih preduzeća (MSP) i **održivog razvoja u čitavoj regiji u skladu s obavezama preuzetim u sklopu Pariškog sporazuma i evropskim Zelenim planom**, uz napomenu da se rast na Zapadnom Balkanu usporava nakon kratkotrajnog oporavka u pogledu ulaganja prethodnih godina te da se smanjuje doprinos ulaganja i izvoza ekonomskom rastu;
- i) Da približe države i privrede regije i EU-a tako što će **zemlje zapadnog Balkana uključiti u mrežu TEN-T¹¹ i TEN-E¹²** te da pomognu u pružanju kvalitetnih i sigurnih prometnih i energetskih usluga te u poboljšavanju infrastrukture i povezanosti unutar regije, kao i između regije i EU, u skladu s prijedlogom Komisije za strateški privredni plan te za plan ulaganja za zapadni Balkan;
- j) Da nastave **pružati podršku zemljama** kandidatima za članstvo u EU i potencijalnim zemljama kandidatima na zapadnom Balkanu u koordinaciji odgovora i **ublažavanju socioekonomskih posljedica epidemije bolesti COVID-19** te da usklade mjere sa zajedničkim hitnim ekonomskim paketom EU pripremljenim u saradnji s međunarodnim finansijskim institucijama;
- k) Da garantuju da se **Ekonomski i investicijski plan za zapadni Balkan** ne finansira pretežno iz postojećih fondova IPA-e, zbog čega bi trebalo preusmjeriti finansijska sredstva namijenjena drugim važnim politikama i programima; da taj plan u potpunosti **usklade s Evropskim zelenim planom, a posebno ciljem EU u pogledu dekarbonizacije**;
- l) **Da daju prednost zapadnom Balkanu u novom Garantnom Fondu za vanjsko djelovanje¹³ i Evropskom fondu za održivi razvoj (EFOR+)** u okviru Instrumenta za susjedstvo, razvoj i međunarodnu suradnju;
- m) Da **osiguraju dvostruko povećanje nepovratnih sredstava** koja se dodjeljuju putem Okvira za ulaganja na zapadnom Balkanu **radi podrške razvoju privatnog sektora, povezanosti, digitalizaciji, zelenom planu i socijalnim ulaganjima** te da znatno povećaju finansijske garancije kojima se podupire javno i privatno ulaganje u regiju putem garantnog instrumenta.

Iz svega navedenog očito je da je EU za zemlje Zapadnog Balkana, a time i BiH, pripremila čitav set instrumenta i mehanizama te veoma značajna sredstva u formi grantova, povoljnih kredita, garancija i drugih vidova pomoći kako bi se sanirale društvene, zdravstvene, ekonomske i socijalne posljedice pandemije i obezbjedilo da zemlje regiona uhvate priključak sa zemljama EU na putu oporavka od pandemije. **Ono čime EU uslovljava pristup svim vidovima pomoći je uključivanje zemalja Zapadnog Balkana u Evropski zeleni plan i u procese ubrzane dekarbonizacije.**

Pred BiH dakle stoji odluka da li će ponuđenu ruku pomoći i saradnje od strane EU iskreno i bezrezervno prihvatiti i stvarno se okrenuti efikasnom i efektivnom provođenju energetske tranzicije i ubrzane dekarbonizacije ili će kao do sada sve činiti da neminovne

¹⁰ vidjeti više: <https://www.euractiv.com/topics/just-transition-fund/>

¹¹ Trans-European Transport Network, vidjeti više: https://ec.europa.eu/transport/themes/infrastructure/ten-t_en

¹² Trans-European Network for Energy, vidjeti više: https://ec.europa.eu/energy/topics/infrastructure/trans-european-networks-energy_en

¹³ vidjeti više: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_20_988

procesu uspori i odgodi sa ciljem ostvarivanja kratkoročnih političkih i ekonomskih ciljeva i odgađanja neminovnog rješavanja nagomilanih ekonomskih, ekoloških, zdravstvenih i socijalnih problema u domenu energetike, zaštite okoline i održivog razvoja.

Zaključak

Dekarbonizacija i digitalizacija predstavljaju bazne tehnologije „nastupajuće“ **industrijske revolucije**, koja će neminovno uzrokovati promjene kako u globalnim tako i u lokalnim socio-ekonomskim i političkim odnosima. U konačnici nova industrijska revolucija će zahtijevati i sveobuhvatniji koncept razvoja prema kojemu će se stvaranje ekonomskih vrijednosti vršiti uz puno poštivanje socijalne i prirodne okoline.

Energetska tranzicija treba biti **pravična** (potrebno je humano se odnositi prema „gubitnicima“ tranzicije) i **inkluzivna** (treba uključivati što više društvenih aktera, posebno građana). Politike i mjere kojima se realizuje dekarbonizacija pored toga što doprinose održivom razvoju na osnovu:

- pametnog upravljanja prirodnim i energetske resursima,
- zaštite i upravljanja okolišem te
- upotrebe čiste (obnovljive) energije,

istovremeno trebaju da doprinose **održivom socio-ekonomskom razvoju**. Dakle, održivi razvoj pored pozitivnih globalnih efekata na klimatske promjene i lokalnih efekata na okolinu uključuje i kreiranje **razvojnih prilika za ekonomski razvoj i kreiranje novih / održivih radnih mjesta**. U zemljama kao što je BiH ovaj pristup omogućava i smanjenje energetske siromaštva i harmonizovano upravljanje razvojem manje razvijenih područja.

Procesu dekarbonizacije se mora pristupiti odmah! Vremena za čekanje nema. Naredna decenija (2021.-2030. godina) je ključna za uspjeh ovog **generacijskog poduhvata**. Vrijeme je za provođenje odlučnih akcija jer klimatske promjene uzrokovane globalnim zatopljanjem prijete da uzrokuju nepopravljive štete po globalni ekosistem. **Stoga se BiH se mora odmah priključiti globalnom procesu energetske tranzicije – dekarbonizacije.**

Pored „Nacionalnog energetske i klimatske plana – NECP“ u BiH se u narednom periodu očekuje usvajanje i drugih strateških planskih dokumenata (koji se trenutno nalaze u fazi nacrtu) u kojima se obrađuje aspekt razvoja energetike:

- „Okvir UN ciljeva održivog razvoja u BiH“;
- „Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja Bosne i Hercegovine 2020 - 2030.“;
- „Strategija razvoja Federacije Bosna i Hercegovine 2021-2027.“

Ukoliko BiH želi da se priključi novom razvojnom ciklusu – EU Green Deal-u, u pomenutim dokumentima se moraju planirati ambiciozni ciljevi dekarbonizacije energetike. **Osnovu za to treba da predstavlja postizanje društvenog dogovora da je energetska tranzicija, koja je usklađena sa ciljevima EU Green Deal-a, okosnica budućeg razvoja energetike i ekonomije u BiH.**

Ključni problem za BiH nisu prirodni nego finansijski resursi tj. kako finansirati tranziciju s proizvodnje električne energije iz uglja na proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora. Finansijski problem, u slučaju neadekvatno vođenog procesa dekarbonizacije, će dobiti svoje platnobilansno naličje: presušiće devizni prilivi od izvoza tržišno nekonkurentne energije iz uglja i javiće se potreba za dodatnim devizama za kupovinu jeftinije i globalno prihvatljivije energije iz obnovljivih izvora, kojima je, kojeg li paradoksa, priroda obdarila BiH. Zanimarivanje dekarbonizacije imaće i svoje vanjskotrgovinsko naličje: ne samo što bh. firme neće biti internacionalno konkurentne nego će biti i neprihvatljive kao članice savremenih lanaca vrijednosti, pa će se i nade u bolje pozicioniranje bh. firmi u skraćenim globalnim lancima vrijednosti izjaloviti.